

УДК 37.015.312-055.62(477.83)“1920”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273131>

*Микола Галів, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

РЕФЕРАТИ ГАЛИЦЬКИХ УЧИТЕЛІВ ПРО ВИХОВАННЯ ХАРАКТЕРУ ДІТЕЙ (1920 р.): ДЖЕРЕЛОЗНАВЧА ДЕСКРИПЦІЯ

У статті аналізуються і вперше публікуються два рукописні реферати галицьких учителів 1920 р. про виховання характеру учнів. Перший з них має назву “Виховання характеру” (“Kształcenie charakteru”), другий – “Децю про характер. Педагогічна бесіда” (“Nieco o charakterze. Pogadanka pedagogiczna”). Методологія дослідження ґрунтується на джерелознавчих методах, зокрема методі внутрішньої критики джерел, а також на вимогах археографії. Досліджено, що два реферати про виховання характеру дітей були написані вчительками початкових шкіл у Перемишлі (Йоанна Бергес) та Риботичах (Стефанія Лазор) у липні та жовтні 1920 р. Вони зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (фонд 178 “Крайова шкільна рада”). Зазначені праці готувалися учительками для окружних педагогічних конференцій і містили їхні роздуми про суспільне значення людей з сильною волею і характером, дефініції характеру з акцентом на етичних засадах людини, зміст і методику виховання характеру дітей у школі. Безумовно, на міркування Й. Бергес та С. Лазор позначилися психолого-педагогічні знання, здобуті ними під час навчання в учительських семінаріях (наприклад, посібник з педагогіки Мечислава Барановського), вплив нових педагогічних теорій (ідей вільного виховання, реформаторської педагогіки), а також особистих життєвих обставин і щоденного педагогічного досвіду роботи з дітьми. Саме з огляду на це ми вважаємо зазначені реферати репрезентативними педагогічними джерелами, які дають змогу охарактеризувати педагогічні візії вчителів початкових шкіл Галичини на початку ХХ ст.

Документи публікуються мовою оригіналу (польською) зі збереженням стилю, лексики і граматики авторів, й водночас з урахуванням необхідних археографічних вимог.

Ключові слова: виховання характеру; Галичина; вчителі народних шкіл; педагогічне джерело.

Літ. 11.

*Mykola Haliv, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Professor of the History of Ukraine and Law Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*

ESSAYS OF GALICIAN TEACHERS ON THE EDUCATION OF THE CHILDREN CHARACTER (1920): DESCRIPTION OF THE SOURCES

Two handwritten essays written in 1920 by Galician teachers on education of the children character are analyzed and published for the first time in this article. The first of them is called “Education of character” (“Kształcenie charakteru”), the second – “Something about character. The pedagogical conversation” (“Nieco o charakterze. Pogadanka pedagogiczna”). The research methodology is based on source science methods, in particular the method of internal criticism of sources, as well as on the requirements of archeography. It has been investigated that two essays on the education of children’s character were written by primary school teachers in Przemyśl (Yoanna Berges) and Rybotychi (Stefania Lazor) in July and October 1920. They are stored in the Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv (stock 178 “Regional School Council”). These works were prepared by teachers for district pedagogical conferences and contained their reflections on the social importance of people with a strong will and character, definitions of character with an emphasis on the ethical principles of a person, the content and methods of education of the children character at school. In my opinion, the reasoning of Y. Berges and S. Lazor was influenced by the psychological and pedagogical knowledge they acquired during their studies in teacher seminaries (for example, Mechyslav Baranovsky’s manual on pedagogy), new pedagogical theories (ideas of free education, reform pedagogy), and as well as personal life circumstances and daily pedagogical experience working with children. With this in mind, I consider these essays to be representative pedagogical sources that allow us to characterize the pedagogical visions of primary school teachers in Galicia at the beginning of the 20th century.

Documents are published in the original language (Polish) while preserving the style, vocabulary and grammar of the authors, and at the same time taking into account the necessary archeographical requirements.

Keywords: education of the character; Galicia; teachers of primary schools; pedagogical source.

Постановка проблеми. Педагогічне джерелознавство було й залишається динамічною науковою дисципліною з огляду на постійне уведення до наукового обігу нових джерел, передовсім писемних, які проливають світло на різноманітні аспекти історії освіти, шкільництва,

педагогічної думки, біографістики. Чимало педагогічних джерел мають особове походження й містять інформацію про погляди авторів на питання навчання, виховання, розвитку людини на різних вікових етапах. Важливими для історико-педагогічної науки є не лише праці науковців-теоретиків, але й педаго-

гів-практиків: учителів, вихователів, наставників, тьюторів тощо. Працюючи з архівними матеріалами, нам вдалося відшукати два реферати галицьких вчителів про виховання характеру дітей у школі, написані у 1920 р. Ці педагогічні джерела, безумовно, потребують аналізу й введення до наукового вжитку.

Аналіз останніх досліджень. Питання ж педагогічного джерелознавства аналізували О. Адаменко [1], О. Петренко [5], О. Сухомлинська [6], О. Ясько [7] та інші вчені. Історичний розвиток ідей виховання характеру в Україні досліджували О. Вишневський [2], М. Галів [3], Л. Левицька [4] тощо. Відзначимо, що у їхніх працях не згадувалися згадані вище реферати галицьких учителів, а відтак зазначені документи потребують оприлюднення і джерелознавчого аналізу.

Мета статті – проаналізувати та опублікувати реферати галицьких учителів зі шкіл Перемишля і Риботич 1920 р. про виховання характеру учнів.

Виклад основного матеріалу. Аналізовані документи зберігаються в Центральному державному історичному архіві України (м. Львів): ф. 178 “Крайова шкільна рада, м. Львів”. Оп. 1. Спр. 6150 “Реферати вчителів про методику виховання учнів”. У цій справі міститься понад 79 рукописних рефератів на різноманітну тематику: від “завдань народної школи” до “методики навчання письма”. Вони написані учителями народних (початкових) шкіл Перемишльського і Добромільського повітів від липня до грудня 1920 р. У цей час проводилися окружні учительські конференції, тож готуючись до них, учителі писали “слаборати” на педагогічні теми. Відзначимо, у травні-жовтні 1920 р. вирувала радянсько-польська війна, внаслідок якої більша частина Східної Галичини була окупована більшовицькими військами. Попри це, тривало відродження польської держави, діяли місцеві і окружні шкільні ради, працювали школи, а деякі окружні шкільні інспектори проявляли активність у справі підвищення кваліфікації учителів шляхом проведення окружних педагогічних конференцій.

Обидва документи присвячені проблемі формування / виховання характеру дітей. Перший з них має назву “Виховання характеру” (“Kształcenie charakteru” [8, 8–9], другий – “Дещо про характер. Педагогічна бесіда” (“Nieco o charakterze. Pogadanka pedagogiczna”) [8, 111–112зв]. На жаль, небагато відомо про авторів зазначених педагогічних джерел. Авторкою реферату “Виховання характеру”, написаного 23 липня 1920 р., була Йоанна Бергес (Joanna Bergesówna) – учителька однієї зі шкіл Перемишля. Оскільки прізвища цієї учительки не зафіксовано в державному шематизмі 1914 р., можемо стверджувати, що вона розпочала педагогічну працю дещо пізніше – у роки Першої світової війни. На жаль, немає імені та прізвища Йоанни Бергес у “Списку вчителів публічних шкіл...”, укладеному Севери-

ном Лехнертом і виданому 1924 р. Можливо, на той час вона уже не працювала у школах Перемишльського повіту.

Авторкою другого реферату, датованого 10 жовтня 1920 р., була Стефанія Лазор (Stefanja Lazorówna), учителька двокласної школи (з навчальним планом чотирирічної школи) у містечку Риботичі Добромільського шкільного округу. Відомо, що С. Лазор працювала в Риботицькій школі напередодні Першої світової війни на посаді надетагової (позаштатної) вчительки. На 1914 р. її колегами були: керівник школи Йозеф Швідрак, вчителька Анеля Боберська, надетаговий вчитель Францішек Твардонь [11, 739]. Стиль і мова реферату С. Лазор дає підстави припускати її українське походження. Відзначимо, що, відповідно до згаданого “Списку вчителів публічних шкіл...” С. Лехнерта, у Риботицькій школі уже не зафіксовано учительки з таким прізвищем. Припускаємо, що С. Лазор вийшла заміж й змінила місце праці. Відомо, що на 1924 р. у школі с. Посада Рибна Добромільського повіту працювала Стефанія Возна, учителька-українка греко-католицького віросповідання, яка народилася 1891 р., і педагогічну діяльність почала ще у 1911 р. [10, 9].

Аналізуючи реферат Й. Бергес, зазначимо його дещо загальний і доволі короткий зміст. Авторка передовсім зауважила недостатність людей з характером і вказала на нечіткість наявних визначень поняття “характеру” (вони їй видалися “блідими”). Цікаво, що учителька констатувала відсутність завдань і педагогічних дій, спрямованих на виховання характеру дітей у школі та родині [8, 8]. Відтак Й. Бергес запропонувала власне, доволі примітивне, визначення характеру: “Якщо в характері інтелігентної людини бачимо сталу властивість душі, на підставі якої кожен прояв волі у дії є залежний від незмінних засад, називаємо її людиною з характером” [8, 8]. Авторка, отже, звела номінацію характеру до його визначального прояву, розтлумачивши цю категорію не у психологічному, а в етичному вимірі. Не варто дивуватися такому підходу, адже в тогочасних наукових, і методичних працях часто акцентувалася увага саме на “моральному” концепті характеру. Для прикладу, у посібнику з педагогіки Мечислава Барановського, який використовувався в учительських семінаріях, характер визначався як “сильна воля, яка постійно керується одними й тими ж засадами”, а формування релігійно-морального характеру декларувалося метою виховання [9, 91]. На основі посібника М. Барановського, який до 1914 р. витримав майже десять перевидань, здобували базову педагогічну освіту тисячі галицьких учителів, тож не дивно, що погляди відомого польського педагога визначали й їхні педагогічні візії.

Конкретизуючи питання виховання характеру, Й. Бергес зупинилася лише на одному чинникові – учителеві. “Треба передовсім здобути вчителів з

характером” [8, 83з], – наголосила вона, немов повторюючи відомий вислів Ф. Дістервега. Наступні декілька речень реферату вчительки видаються дещо еклектичними. Й. Бергес декларує, на її думку, головну рису характеру, котру треба, виховати – альтруїзм. Надалі веде мову про педагогічні умови і спільну виховну позицію педагогів щодо виховання характеру дітей, які, повинні діяти “згідно, гармонійно”. Відтак наголошує на необхідності педагогічного нагляді і вивчення вчителями рис дитячого характеру, що найбільш виразно пізнаються під час колективних ігор, забав, мандрівок дітей [8, 83з]. З реферату Й. Бергес випливає думка про важливість саме виховної, а не лише навчальної (урочної) діяльності учителів, які “самі повинні бути сформованими характерами” [8, 9].

Загалом цей маленький педагогічний реферат навряд чи можна назвати добре продуманою працею. Реферат Й. Бергес – це радше, короткий есей, написаний, мабуть, лише для того, щоб виконати чергову вимогу шкільних властей. Проте і в ньому відбивається певний педагогічний досвід вчительки, котра спостерігала за дітьми на уроках і перервах, бачила відмінну поведінку учнів у класному кабінеті та шкільному майданчику. Можливо, Й. Бергес брала участь і в мандрівках з учнями школи, в якій працювала, бо двічі згадала про “wycieczki”.

Реферат С. Лазор більш осмислений, продуманий, структурований, загалом – інтелектуальніший. Дане авторкою визначення характеру також містить етичну, а не психологічну номінацію. На її думку, дефініція характеру полягає у сталому і свідомому способі діяльності. Однак “додатнім характером” треба вважати такий, що забезпечує спрямування людини відповідно до етичних засад [8, 111].

На нашу думку, С. Лазор була під впливом нових педагогічних ідей (реформаторська педагогіка), акцентуючи на складності феномену дитини, підкреслюючи що “дитя є людиною”, маленькою, фізично слабкішою, але людиною. Вона закликала не легковажити будь-якими проявами внутрішнього життя дітей, водночас вказала на вплив біологічних, генетичних чинників, які є основою для формування психічних особливостей людини, вживаючи при цьому народні прислів'я (“Яблуко від яблуні...” та ін.). По суті, С. Лазор заперечила можливості педагогіки – родинного і шкільного виховання – сформувати фундамент для характеру, наголосивши на значимості “природженого і успадкованого елементу”. На успадкованих психічних основах, як вважала С. Лазор, школа може звести лише підвалини характеру, на який більше впливають “найрізноманітніші випадковості” [8, 111–111з].

Безумовно, такі думки авторки були відображенням тогочасних педагогічних віянь, які підірвали віру у всесильність традиційної педагогіки й чинних консервативних педагогічних систем. “Бачимо,

що школа є заслаба, аби відповідно до своєї волі і бажання творила характери, а вже найменше вчинити те може через моралі, через педагогічну систему” [8, 111з], – зазначила авторка. Вчителька виступила проти шаблонного виховання, наголошуючи на потребі індивідуального підходу до учнів. При цьому, використавши красномовну метафору про потребу “еластичних наче гума” освітніх інституцій, С. Лазор у дусі ідей вільного виховання зауважила: не молоде покоління повинно підлаштуватися до школи, а школа має пристосуватися “до душі” своїх вихованців [8, 111з].

Проте окреслюючи завдання і технології школи щодо формування підвалин характеру дитини, вчителька дещо відійшла від декларування реформаційних тез, а висловила більш консервативні думки. На її думку, школа може причинитися до формування основ характеру, по-перше, через формування чіткої системи знань про навколишній світ, які дадуть змогу дітям без вагань, упевнено оцінювати справи і явища; по-друге, шляхом зміцнення волі, застосовуючи методи нагороди і покарання задля спрямування дітей на правильну дорогу. При цьому авторка не засуджує фізичні покарання, по суті, допускаючи можливість їх використання. “Чи ті нагороди і кари є фізичною, чи моральною натури, ніц то речі не змінює” [8, 112], – заявила С. Лазор. Думка ж авторки про виваженість у використанні похвал і нагород, про їх розумне вживання, не компенсує негативного враження щодо допускання нею фізичних покарань.

Надалі С. Лазор зосереджує увагу лише на одній властивості характеру дитини, яку школа, на її переконання, повинна першочергово розвивати. Йдеться про “ощадливість”, яка “заслугує з усіх мір на поширення, але з застереженням, що є від неї засади вищі”. Вона коротко зазначає: ошадливість не повинна перейти у скупість, а дітей треба навчити розумному і “шляхетному мистецтву” розпорядження грішми [8, 112]. Припускаємо, що на такому трактуванні першорядних рис характеру позначилися якісь особисті обставини, в яких опинилася авторка на певному етапі свого життя: матеріальна скрута, брак грошей тощо.

Завершуючи реферат, С. Лазор повертається до тези про обмежений потенціал педагогіки і школи у вихованні характеру дітей. “Педагогія щось-нещось для тої справи може зробити; виробити в молоді консеквенцію мислення, сталість дії, розумну і шляхетну поведінку, але мусить визнати врешті й під тим оглядом свої межі” [8, 112з], – підсумувала вчителька Риботицької школи.

Висновки. Отже, два реферати про виховання характеру дітей були написані вчительками початкових шкіл у Перемишлі (Йоанна Бергес) та Риботичах (Стефанія Лазор) у липні та жовтні 1920 р. Вони зберігаються у Центральному державному іс-

торичному архіві України, м. Львів. Зазначені праці готувалися для педагогічних конференцій й містили їхні роздуми про суспільне значення людей з сильною волею і характером, дефініції характеру, зміст і методику його виховання у школі. Безумовно, на міркування Й. Бергеса та С. Лазора позначилися психолого-педагогічні знання, здобуті ними під час навчання в учительських семінаріях, вплив нових педагогічних теорій (ідей вільного виховання, реформаторської педагогіки), а також особистих життєвих обставин і щоденного педагогічного досвіду роботи з дітьми. Саме з огляду на це ми вважаємо зазначені реферати репрезентативними педагогічними джерелами, які дають змогу охарактеризувати педагогічні візії вчителів початкових шкіл Галичини на початку ХХ ст.

Документи публікуються мовою оригіналу (польською) зі збереженням стилю, лексики і граматики авторів, й водночас з урахуванням необхідних археографічних вимог.

Документ 1

Кształcenie charakteru

Są naczekania powszechne i słuszne, że mamy ludzi uczonych, wykształconych, nawet dobrych obywateli, ale brak ludzi pewnych, hartownych – brak ludzi z charakterem.

A brak im przede wszystkim dlatego, że pojęcie “charakteru” jest błędne, a praca nad jego wytworzeniem w domu i szkole prawie żadna. Co gorszej – trafia się często w domu i szkole, że objawy charakteru i silnej woli bierze się upór, krnąbrność i wszelkimi siłami się tamie, tworząc z człowieka manekina. Jeżeli w charakterze człowieka inteligentnego widzimy tę stałą właściwość duszy, na podstawie której każdy objaw woli w czynie jest zależny od niezmiennych zasad nazywamy go człowiekiem z charakterem. Nie uniesie go temperament, bo ponad niego stawia wyższy rozsądek, nie uczyni krzywdy drugiemu, bo posiada zdolność odczuwania, nie da przystępu słabości, bo jego stała władzę duszy jest siłą woli.

Co to znaczy kształcić charakter?

Składa się na to tyle czynników, że im poświęcono całe dzieła, nam idzie tylko o pracę szkoły nad wykształceniem charakteru młodzieży.

Trzeba przede wszystkim zdobyć nauczycieli z charakterem. Altruizm – chrześcijańska miłość bliźniego brzmi pięknie i wydaje się takim prostym, a przecież tak trudno wpoić tę ideę młode pokolenia. Nauczyciele, czy ich jest trzech czy więcej, muszą w tym kierunku postępować zgodnie, harmonijnie, jeżeli mają zbliżyć się do celu. Każdy najdrobniejszy fakt codzienny, od zwykłego szturchnięcia danego sąsiadowi do zrzucenia książki, nie powinien ujść oka nauczyciela. Chłopcy skłonni do psot, skoro im się przedstawi brzydota czynu, łatwo się poprawiają, jeżeli im zwłaszcza nauczyciele przykładem przyswiewcają. Poza godzinami szkolnymi

nie tak nie daje poznać wychowanków z tej strony, jak zabawa na pauzach, a jeszcze więcej na wycieczkach. Dlatego to nauczyciele podziwiają młodzież miłującą chętnie wychodzą z nią na zabawy i sami się nieraz dziwią, jak dalece fałszywie oceniali ucznia, widząc go tylko w ławie szkolnej, a jak go poznali na wycieczce.

Rzecz jasna, że im nauczyciel będzie mniej przestawał z uczniami, a im więcej będzie urzędnikiem od godzin wyznaczonych, tem mniejszy będzie wpływ jego, a kształtowanie charakteru pozostanie mu ziemią obcą.

Aby odpowiedzieć temu zadaniu wychowawczemu należy przede wszystkim wykształcić nauczycieli, którzyby świadomie byli wychowawcami i nauczycielami i sami byli wyrobionymi charakterami.

Joanna Bergesówną

Przemyśl, dnia 23.VII. 1920 r.

Джерело: ЦДІАУЛ. Ф. 178. Он. 1. Спр. 6150.

Арк. 8–9.

Документ 2

Nieco o charakterze. Pogadanka pedagogiczna.

Co to jest charakter?

Pewny, stały i świadomy sposób postępowania – to definicją charakteru. Dodajmy do tego stanowczość i konsekwencją w postępowaniu, kierująca się zawsze według zasad etycznych – oto charakter dodatni. Ztąd młodzież z charakterem musi być wolna od chwiejnych żądz, niestanowczości w działaniu, musi rządzić się rozumem, nie zmiennem uczuciem.

Charaktery nawet w wieku najwcześniejszym są bardzo odmienne wśród dzieci. Nie należy lekceważyć najmniej napozór znaczących objawów życia wewnętrznego dzieci, a raczej traktować je odpowiednio zawsze i wszędzie dla tej ważnej racji, że dziecię jest “człowiekiem”, w miniaturze wprowadzie i fizycznie słabszym, ale bądź co bądź człowiekiem. W światku jego wrą [...] te same namiętności, jakie spotykamy w świecie osób dojrzałych, z tą jednakże różnicą, że u dziecka żadna zbawienna reakcja wewnętrzna nie może rozwojowi ich stanąć na przeszkodzie i że wobec tego dusza dziecka wymaga tak samo swego pokarmu z zewnątrz, jak i ciało.

Wiemy, że dziecię rodząc się, przynosi z sobą na świat pewną skłonność do cnoty lub występku, do przedszego lub powolniejszego nabywania wiedzy, do pracowitości lub próżniactwa, słowem, ten element, który wyrokuje o jego przyszłości.

Wiadomą też jest prawda naukowa ukryta w zdaniu, że jabłko pada niedaleko od jabłoni i że pokrzywa wonnych róż nie rodzi, a świat dziecięcy jest zawsze mniej lub więcej zbliżony do kierunku swoich rodziców.

A więc to coś, co tkwi w samym dziecięciu, nie da się żadną pedagogiją zastąpić. Szkoła może ten element tłumić, poskramiać, gdy jest szkodliwy, albo go wzmacniać i rozwijać, gdy jest pożyteczny, a i to zawsze przy koniecznem współdziałaniu domu, ale wytworzyć go dziecku – powtarzam – żadna pedagogija nie zdoła.

Na tym więc przyrodzonym i odziedziczonym elemencie może szkoła stawiać zaledwie podwaliny charakteru, bowiem dziecię, które niedość że całą sumę fizycznych i psychicznych skłonności i usposobień odziedziczyła po poprzednim pokoleniu, rozwijać się nadto będzie pod wpływem nie tylko szkoły, ale najróżnorodniejszych okoliczności, i to tak w dodatnim, jak i ujemnym kierunku.

Widzimy więc, że szkoła jest za słaba, aby według swej woli i życzenia wytwarzała charaktery, a już najmniej uczynić to może przez morały, przez systemata pedagogiczne. Wiedząc o tem, że każde maleństwo to odrębną indywidualność, nie może szkoła bezkarnie podciągać wszystkiej dziatwy pod jeden i ten sam szablon, nie może zastosowywać jednostajnych metod do ogółu dziecięcego. Powinna być ona instytucja elastyczna jak guma; nie młode pokolenie winno się dostrajać do niej, lecz ona ma się przystosowywać do duszy swoich wychowanków.

Jakie podwaliny charakteru dać może szkoła?

Oto może wyrabiać konsekwencję w myśleniu przez podanie pewnych, stanowczych wiadomości o różnaitych zjawiskach świata fizycznego i umysłowego. Uchroni tem młodzież od wahania się w wydawaniu sądów o sprawach i zjawiskach, nie dopuści, aby te same sprawy nazwał uczeń raz czarnymi i zaraz potem białymi, a tem samym wykluczy zarzut, że młodzież jest bez charakteru. Szkoła może wzmacniać wolę, na która ma rozmaite pobudki, a które można zredukować do dwóch: nagroda i kara. Czy te nagrody i kary są fizycznej czy moralnej natury, nic to rzeczy nie zmienia. Temi dwoma pobudkami działa szkoła na dziatwę, chcąc ją skierować na jedną, a odwieść z drugiej – jej zdaniem – szkodliwej drogi.

Zdarzają się natury chwiejne, flegmatyczne, których żadne pobudki nie skłonią do działania bodźcami i pedagogija nic z niemi nie poradzi. Ale bywają inne, skore do działania i takie szkoła powinna zachęcać, podtrzymać, a nawet wszalki zamiątek charakteru nagradzać, aczkolwiek bardzo ostrożnie. Nierozumna, nie w porę użyta pochwała lub nagroda wytwarzać może najgorsze charaktery.

Weźmy ten choćby jednostronny tylko przykład pod uwagę:

Dość często usłyszeć można zdanie: Dziecko tem lepsze, im więcej ma oszczędności. Ale skąd je bierze, na co użyje? o to mniejsza. Zasada oszczędzania – nawiasem mówiąc – zasługuje ze wszechmiar na szczenie, ale z zastrzeżeniem, że są od niej zasady wyższe. Dzieciak nabrawszy mylnego przekonania, że pieniądz jest nieodzownym warunkiem pomyślności, zechce praktykować system oszczędnościawy tam nawet, gdzie niema na czem oszczędzać. Zdarzało się, że dzieciak krałdł, aby pomnożyć swój fundusz, ale nie zdarzało się, aby oszczędzonym groszem przyszedł koledze z pomocą. Otóż, wyrabiając w młodzieży cnotę oszczędzania, ale oszczędzania rozumnego, należy i

nauczyć ja szlachetnej sztuki rządzenia pieniędzmi.

Wszystkiego, cobyśmy chcieli z dzieci zrobić, nie możemy, więc też i charakterów dodatnich w dowolnej ilości wytworzyć nikt nie zdoła. Pedagogja coś nie coś dla tej sprawy zrobić może; a więc wyrabiać u młodzieży konsekwencję myślenia, stanowczość działania, rozumne i szlachetne postępowanie, ale uznać musi w końcu i pod tym względem swoje granice.

W Rybotyczach, dnia 10^{go} października 1920 r.

Stefania Łazarówna
nauczycielka

Джерело: ЦДДАУЛ. Ф. 178. Оп. 1.
Спр. 6150. Арк. 111–112зв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко О.В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць*. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 10–14.

2. Вишневський О.І. Характер як предмет педагогіки. *Рідна школа*. 2000. № 1. С. 4–9; № 3. С. 3–10.

3. Галів М.Д. Проблема формування характеру особистості в історії розвитку української педагогічної думки (60-ті роки ХІХ – 60-ті роки ХХ ст.): монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2007. 251 с.

4. Левицька Л.Я. Етнопедагогічні аспекти виховання характеру в українській педагогіці Галичини (1919–1939 рр.): монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2006. 222 с.

5. Петренко О.Б. До проблеми класифікації джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс*. Зб. наук. праць. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 536–542.

6. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.

7. Ясько О.М. Про використання джерел у дослідженнях з історії радянської педагогічної науки. *Радянська школа*. 1974. № 11. С. 7–12.

8. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 178. Оп. 1. Спр. 6150. 259 арк.

9. Baranowski M. *Pedagogika do użytku seminarj nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych*. Wydanie ósme przygotował Dr Franciszek Majchrowicz. Lwów: Nakładem księgarni G. Seyfartha, 1912. 162 s.

10. Lehnert S. *Spis nauczycieli publicznych szkół powszechnych i państwowych seminarjów nauczycielskich oraz spis szkół w okręgu szkolnym lwowskim obejmującym województwa lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie*. Lwów: Nakł. Wydawnictwa książek szkolnych w Kuratorjum okręgu szkolnego Lwowskiego, 1924. XXXII, 220 + 160 s.

11. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomerji z wielkim księstwem krakowskim na rok 1914. Lwów: Nakł. Prezydium c.k. Namiestnictwa, 1914. 1768 s.

REFERENCES

1. Adamenko, O.V. (2013). Metodolohiia formuvannia dzhерelnoi bazy istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of Forming the Source Base of Historical and Pedagogical Research]. *The Pedagogical Discourse. Collection of Scientific Papers*. Vol. 15. pp. 10–14. [in Ukrainian].

2. Vyshnevsky, O.I. (2000). Kharakter yak predmet pedahohiky [Character as a Subject of Pedagogy]. *The Native School*. No. 1. pp. 4–9; No. 3.; pp. 3–10. [in Ukrainian].
3. Haliv, M.D. (2007). Problema formuvannia kharakteru osobystosti v istorii rozvytku ukrainskoi pedahohichnoi dumky (60-ti roky XIX – 60-ti roky XX stolittia) [The Problem of Personality Character Formation in the History of the Development of Ukrainian Pedagogical Thought (60s of the 19th – 60s of the 20th century)]. *Monograph*. Drohobych, 251 p. [in Ukrainian].
4. Levytska, L.Ya. (2006). Etnopedahohichni aspekty vykhovannia kharakteru v ukrainskii pedahohitsi Halychyny (1919–1939 rr.) [Ethnopedagogical Aspects of Character Education in Ukrainian Pedagogy of Galicia (1919–1939)]. *Monograph*. Drohobych, 222 p. [in Ukrainian].
5. Petrenko, O.B. (2013). Do problemy klasyfikatsii dzhe-relnoi bazy istoriko-pedahohichnoho doslidzhennia [To the Problem of Classification of the Source Base of Historical and Pedagogical Research]. *The Pedagogical Discourse. Collection of Scientific Papers*. Vol. 15. pp. 536–542. [in Ukrainian].
6. Sukhomlynska, O.V. (2003). Istoryko-pedahohichni protsesy: novi pidkhody do zahalnykh problem [Historical and Pedagogical Process: New Approaches to Common Problems]. Kyiv, 268 p. [in Ukrainian].
7. Yasko, O.M. (1974). Pro vykorystannia dzherel u doslidzhenniakh z istorii radianskoi pedahohichnoi nauky [About the Use of Sources in Research on the History of Soviet Pedagogical Science]. *The Soviet School*. No. 11. pp. 7–12. [in Ukrainian].
8. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv]. Stoc 178. Description 1. Case 6150. 259 sheets. [in Polish].
9. Baranowski, M. (1912). Pedagogika do uzytku seminary nauczycielskich i nauczycieli szkół ludowych [Pedagogy for the Use of Teachers' Seminars and Folk School Teachers]. Wydanie ósme przygotował Dr Franciszek Majchrowicz. Lviv, 162 p. [in Polish].
10. Lehnert, S. (1924). Spis nauczycieli publicznych szkół powszechnych i państwowych seminarjów nauczycielskich oraz spis szkół w okręgu szkolnym lwowskim obejmującym województwa lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie [List of Teachers in Public Elementary Schools and State Teacher Training Seminars and a List of Schools in the Lviv School District Covering the Lviv, Stanisławów and Tarnopol Voivodeships]. Lviv, 220 + 160 p. [in Polish].
11. Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z wielkiem księstwem krakowskiem na rok 1914 [Schematism of the Kingdom of Galicia and Lodomeria with the Grand Duchy of Krakow for 1914]. Lviv, 1768 p. [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 05.12.2022

УДК 330.34: 371

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.273124>

Ірина Андрощук, доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і
декоративного мистецтва
Хмельницького національного університету

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті акцентовано увагу на сучасних тенденціях розвитку освіти в Україні. Відзначено, що сучасні процеси, пов'язані з глобалізацією й інтеграцією України у світовий простір на фоні військової агресії росії, потребують докорінних змін не лише в економіці нашої країни, а й в системі освіти на всіх її рівнях. Схарактеризовано такі основні тенденції розвитку освіти: спрямованість на задоволення потреб економіки країни та її відновлення і розвиток; інтеграція освіти, науки і виробництва; інтернаціоналізація освітнього процесу; збереження національної й культурної самобутності українського народу. Наголошено на важливості пріоритетності людини в системі освіти, підвищенні соціального статусу науково-педагогічних і педагогічних працівників у суспільстві; оновлення матеріально-технічної бази відповідно до сучасних потреб виробництва; безпечність освіти та ін.

Ключові слова: тенденції; система освіти; інтернаціоналізація освітнього процесу; національна й культурна самобутність; інтеграція; економіка.

Лит. 11.

Iryna Androschchuk, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor,
Head of the Technological and Professional Education and Decorative Arts Department
Khmelnitskiy National University

THE LATEST TRENDS IN UKRAINE'S EDUCATION DEVELOPMENT

The article discusses the latest trends in the development of Ukraine's education. It shows that current processes related to Ukraine's globalization and integration into the EU space against the background of Russia's military aggression require fundamental changes in terms of both the country's economy and the education system at all levels. After all, education is an important historical and sociocultural phenomenon that develops and improves along with society. In a certain way, it reflects all the processes inherent in social life. In this regard, the attitude of citizens, the state and society toward education, as well as the areas of its development, is one of the factors for the existence of a democratic civil society. Importantly, the article contains a detailed analysis of relevant studies on the main approaches to education development trends. In particular, it describes the